

22. Pro stan zabezpechennia nezalezhnosti suddiv v Ukraini: Analitychna dopovid za 2019 rik [On the state of ensuring the independence of judges in Ukraine: Analytical report for 2019] / R. Kuybida, R. Smaliuk, M. Sereda. Kyiv: Centre for Political and Legal Reforms, 2020 [electronic edition]. Retrieved from <https://rpr.org.ua/news/stan-zabezpechennia-nezalezhnosti-sudiv-v-ukraini-al-tematyvna-dopovid-za-2019-rik/> [in Ukrainian]

23. Okremi pytannia nezalezhnosti ta bezstoronnosti sudu (za materialamy praktyky Yevropeiskoho sudu z prav liudyny) [Selected issues of independence and impartiality of the court (based on the case law of the European Court of Human Rights)]. Retrieved from <https://unba.org.ua/assets/uploads/events/roundtable/2015.05.20-roundtable-rozdatka.pdf> [in Ukrainian]

Стаття надійшла до редакції: 13.11.2025

УДК 341.1/8; 342.7

DOI: 10.36550/2522-9230-2025-19-178-187

Тітко Ельвіра Валентинівна,

доктор юридичних наук, доцент,

професор кафедри міжнародного права,

європейської та євроатлантичної інтеграції

Київського столичного університету ім. Б. Грінченка,

Голова ГО «Український осередок з прав людини та розвитку освітніх новацій»

tev.law.ua@gmail.com

ORCID ID: 0000-0002-7485-2623

ДЕРОГАЦІЯ (СТАТТЯ 15 ЄКПЛ): КРИТЕРІЙ СУВОРОЇ НЕОБХІДНОСТІ В УМОВАХ НАДЗВИЧАЙНОГО СТАНУ

Стаття аналізує діяльність механізму відступу від зобов'язань (дерогації) за Статтею 15 Європейської конвенції з прав людини (ЄКПЛ, Конвенція) в умовах «Епохи Небезпеки». Цей сучасний стан перманентної кризи, детермінований збройними конфліктами та біоагрозами, створює екзистенційний ризик перетворення тимчасового надзвичайного стану (*status exceptionis*) на постійну правову норму. Дослідження присвячене аналізу фундаментальної дилеми між онтологічною значущістю права на життя як *summa iura*, що впливає з кантівської концепції гідності та гегелівською логікою пріоритету держави, яка легітимізує широкі обмеження прав в ім'я захисту «життя нації». Стаття аналізує доктринальне значення міжнародного права для захисту абсолютного ядра невідчужуваних прав (non-derogable rights): кантівський імператив гідності як джерело абсолютного *jus cogens* ліміту. До цього ядра належить заборона катувань (стаття 3), від якої неможливо відступити навіть під час війни. Дерагація за статтею 15 ЄКПЛ кваліфікується як механізм *extrema ratio*, що вимагає офіційного повідомлення та чіткого розмежування від звичайних обмежень прав.

Значну частину статті присвячено дослідженню принципу суворості необхідності (*strict necessity*). Цей критерій є найжорсткішим стандартом пропорційності і слугує головним юридичним фільтром, лімітуючи дискреційні повноваження національних виконавчих органів. Основна теза дослідження полягає у тому, що лише ефективний міжнародний та внутрішній правовий контроль, заснований на необхідності та пропорційності тривалості (*temporal proportionality*), може запобігти нормалізації винятку. Емпірична верифікація охоплює аналіз дерагації у контексті збройних конфліктів (на прикладі України 2015/2022) та біоагроз (пандемія COVID-19). Стаття аналізує діяльність України, зменшення обсягу дерагацій якої у 2024 році свідчить про прагнення дотримуватися принципу суворості необхідності.

Значну частину статті присвячено контролю за принципом відповідності міжнародному праву. Ця умова є вирішальною і може бути самостійною підставою для визнання дерагації неправомірною. Висновки підтверджують, що, хоча цінність життя виступає *summa lex*, цей підхід вимагає неухильного дотримання кантівської вимоги пропорційності для уникнення необмеженого деспотизму. Міжнародний та внутрішній судовий контроль є єдиним засобом забезпечення того, що обмеження, введені під час кризи, не стануть постійною політичною практикою. Для цього необхідно посилювати внутрішні механізми контролю та прозорості, забезпечуючи автономний, суворий та часово-пропорційний контроль за діями виконавчої влади.

Ключові слова: дерагація (стаття 15 ЄКПЛ), принцип суворості необхідності, невідступні права, пропорційність тривалості, право на життя, нормалізація надзвичайного стану

Titko E. DEROGATION (ARTICLE 15 OF THE ECHR): THE CRITERION OF STRICT NECESSITY IN A STATE OF EMERGENCY

The article analyzes the functioning of the derogation mechanism under Article 15 of the European Convention on Human Rights (ECHR, Convention) in the context of the "Age of Danger." This contemporary state of permanent crisis, determined by armed conflicts and biothreats, creates an existential risk of transforming the temporary state of exception (*status exceptionis*) into a permanent legal norm. The study is dedicated to analyzing the fundamental dilemma between the ontological significance of the right to life as *summa iura*, stemming from the Kantian concept of dignity, and the Hegelian logic of the priority of the state, which legitimizes broad restrictions of rights in the name of protecting the "life of the nation."

The article examines the doctrinal significance of international law for the protection of the absolute core of non-derogable rights:

the Kantian imperative of dignity as the source of the absolute *jus cogens* limit. This core includes the prohibition of torture (Article 3), from which no derogation is possible, even during a war. Derogation under Article 15 ECHR is qualified as an *extrema ratio* mechanism that requires official notification and a clear distinction from ordinary restrictions on rights.

A significant part of the article is devoted to the study of the principle of strict necessity. This criterion represents the most stringent standard of proportionality and serves as the main legal filter, limiting the discretionary powers of national executive bodies. The main thesis of the research is that only effective international and domestic legal control, based on necessity and temporal proportionality, can prevent the normalization of the exception. Empirical verification includes an analysis of derogation in the context of armed conflicts (using the example of Ukraine 2015/2022) and biothreats (COVID-19 pandemic). The article analyzes the activities of Ukraine, whose reduction in the scope of derogations in 2024 demonstrates a commitment to adhering to the principle of strict necessity.

A significant part of the article is dedicated to controlling the principle of consistency with international law. This condition is crucial and can be an independent ground for deeming a derogation unlawful. The conclusions confirm that, although the value of life acts as *summa lex*, this approach requires unwavering adherence to the Kantian requirement of proportionality to avoid unlimited despotism. International and domestic judicial control is the only means of ensuring that restrictions introduced during a crisis do not become permanent political practice. To achieve this, it is necessary to strengthen internal mechanisms of control and transparency, ensuring autonomous, strict, and time-proportional control over the actions of the executive power.

Keywords: Derogation (Article 15 ECHR), Principle of Strict Necessity, Non-derogable Rights, Temporal Proportionality, Right to Life, Normalization of the State of Exception.

Постановка проблеми. Онтологічна та нормативна значущість права на життя, закріпленого у статті 2 Європейської конвенції з прав людини, беззастережно стверджує його статус як *summum ius* (найвищого права), оскільки без ефективного захисту фізичного та біологічного існування, що випливає безпосередньо з концепції людської гідності [15], уся архітектура гарантованих Конвенцією прав девальвується до декларативних прерогатив. Проте сучасний світовий порядок, що еволюціонує до стану перманентної чи довготривалої кризи, детермінованої множинними, взаємопов'язаними загрозами (військовими конфліктами, біозагрозами та системною екологічною деградацією), відомий як «Епоха небезпеки» [20], ставить перед цією фундаментальною цінністю безпрецедентні виклики.

Актуальність проблематики емпірично засвідчується катастрофічним зростанням цивільних втрат: лише за 2023 рік у збройних конфліктах загинуло щонайменше 33 тисячі цивільних, згідно з повідомленнями Організації Об'єднаних Націй (ООН), а у 2024 році ця кількість, відповідно до Звіту Генерального секретаря ООН (A/80/75–E/2025/55), зросла на 67 відсотків, сягнувши 61 353 убитих та поранених [29]. Більш того, аналіз динаміки втрат фіксує, що 89% від загальної кількості жертв використання вибухової зброї становили цивільні особи, причому 88% інцидентів, спрямованих на критичну цивільну інфраструктуру (гуманітарна допомога, освіта, охорона здоров'я), атрибутовані державним збройним силам [10], що викриває критичний парадокс інструменталізації легітимного насильства державою, яка зобов'язана виступати ексклюзивним протектором життя.

З огляду на цю системну динаміку головна проблема, що постає перед міжнародним правом, полягає у легітимізації широких обмежень фундаментальних прав (дерогація за ст. 15 ЄКПЛ) в ім'я захисту «життя нації», що відображає гегелівську логіку пріоритету держави і створює екзистенційний ризик перетворення тимчасового *status exceptionis* на постійну правову норму [21]. Ця дилема вимагає встановлення балансу між забезпеченням національної безпеки та безумовним кантівським імперативом гідності, який забороняє розглядати людство як засіб [33].

Основна теза цього дослідження полягає в тому, що ефективний міжнародний і внутрішній правовий контроль, заснований на принципах необхідності та пропорційності, є єдиним засобом запобігання трансформації тимчасового надзвичайного стану на постійну авторитарну норму, незважаючи на пріоритет збереження життя нації. Для емпіричної та концептуальної верифікації цієї тези дослідження ставить низку завдань, зокрема: філософсько-етичний аналіз витоків права на життя та його біополітичних концепцій, дослідження механізмів дeroгації (ст. 15 ЄКПЛ) і стандартів контролю Європейським судом з прав людини (ЄСПЛ, Суд) щодо пропорційності обмежень (на прикладах України та інших держав), а також оцінку гіпертрофії позитивних зобов'язань держави за ст. 2 ЄКПЛ у відповідь на нові невійськові загрози, зокрема пандемію COVID-19 та екологічне забруднення. Ці завдання покликані гарантувати: посилення на «найвищий закон» життя не легітимізує необмежений деспотизм [33].

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Теоретико-методологічна база дослідження інституту дeroгації за ЄКПЛ формується на синтезі концептуальних робіт провідних зарубіжних мислителів, які встановили парадигми міжнародного контролю, та критично-практичного доробку українських науковців. Зокрема, іноземні дослідники, такі як Менно Т. Каммінг, Дін Шиллер, Канстанцін Дзехціаров, Куштрім Істрефі та Г. Оберляйтнер, створили критичну рамку для оцінки ефективності нагляду ЄСПЛ, аналізуючи «прогалину дeroгації» та співвідношення ЄКПЛ з міжнародним гуманітарним правом, наполягаючи на суворому дотриманні стандартів щодо невідступних прав і уникненні поступливості Суду.

Український науковий доробок, представлений працями Н. Мельниченко, О. Дроздова, Є. Борисова, В. Бочкового, Н. Бааджи, використовує цю базу для вирішення нагальних національних викликів, зосереджуючись на: визначенні правових підстав та процедур застосування дeroгації (ст. 15 ЄКПЛ) та необхідності офіційного повідомлення; чіткому розмежуванні дeroгації та звичайних обмежень прав; аналізі критеріїв пропорційності та суворої необхідності вжитих заходів; вивченні практики ЄСПЛ щодо контролю за правомірністю відступу у контексті воєнного стану в Україні, з одночасною адаптацією міжнародних стандартів до національних реалій.

Мета статті полягає у концептуальній та емпіричній верифікації тези про те, що, незважаючи на пріоритет

збереження життя нації під час екстремальних загроз, лише ефективний міжнародний та внутрішній правовий контроль, заснований на принципах суворості необхідності та пропорційності, може запобігти перетворенню тимчасового надзвичайного стану на постійну норму, яка становить загрозу для верховенства права та необмеженої дискреції.

Викладення основного матеріалу дослідження. *Філософсько-етичний контекст:* гідність як абсолютний ліміт. Філософська телеологія права на життя сягає античної концепції Lex Naturalis, обґрунтованої стоїками, де Цицерон постулював існування універсального морального закону, виведеного з раціональної волі, чий авторитет трансцендує партикулярні правові кодекси і встановлює універсальну моральну обов'язковість, незалежну від суверенної волі держави. Ця натуралістична традиція була систематизована у XVII–XVIII століттях Джоном Локком, який у своїх «Двох трактатах про правління» (1688 р.) обстоював пре-політичне володіння невідчужуваними правами індивіда (на життя, свободу та власність), легітимізуючи утворення держави лише як інструмент гарантування цих існуючих прав, а не їхнє надання чи довільне обмеження.

Проте сучасна правова дилема виникає на перетині антагоністичних філософських систем. З одного боку, Іммануїл Кант постулює трансцендентальну цінність Würde (гідності), визначаючи людину як безумовну «мету сама по собі», яка ніколи не може бути зведена до засобу для досягнення цілей іншої особи чи держави [33]. Кантівський категоричний імператив, таким чином, функціонує як абсолютний номенальний обмежувач для позитивного права, вимагаючи, щоб жодні заходи, вжиті для забезпечення колективного виживання (життя нації), не порушували абсолютний імператив індивідуальної гідності.

З іншого боку, Георг Вільгельм Фрідріх Гегель розміщує джерело прав не в індивідуальній автономії, а в державі як втіленні об'єктивного духа, чий закони (Das Gesetz ist das Recht) є істинними формами свободи [33]. Ця державно-центрична модель, яка виправдовує широкі обмеження індивідуальних свобод в ім'я вищої колективної раціональності та спільного блага, стає ідеологічним підґрунтям для політичних теорій, де виживання цілого домінує над частиною, надаючи філософське аргументу для механізмів надзвичайного стану.

Діалектика Канта і Гегеля знаходить своє найбільш гостре біополітичне вираження у сучасній теорії «Стану Винятку» (status expectionis), розробленій Карлом Шміттом та Джорджо Агамбеном. Агамбен, розвиваючи ідеї біополітики [3; 28], описує стан винятку як «terra di nessuno» – аномічний простір, де суверенна влада призупиняє дію права, а життя індивіда зводиться до «голого життя» (nuda vita) – біологічного існування, позбавленого правового захисту.

Найбільш небезпечною є тенденція до нормалізації винятку, коли тимчасові обмеження, введені під час криз (пандемії або військової агресії), ризикують стати постійними режимами державного контролю та нагляду, що є фундаментальним викликом для ліберальної демократії в «Епоху Небезпеки» [26].

Саме тому кантівська концепція гідності є ключовою для міжнародного права, оскільки вона корелює з невідчужуваною дерогацією суттю прав згідно зі статтею 15 ЄКПЛ, зокрема із заборонаю катувань та нелюдського поводження (ст. 3), від якої неможливо відступити навіть у час війни [35]. Якщо право на життя (ст. 2) має винятки (наприклад, законні акти війни), то гідність слугує jus cogens лімітом, встановлюючи абсолютний бар'єр: жодні заходи, вжиті для збереження колективного життя, не можуть виправдати дії, що порушують цей абсолютний імператив, який вимагає неухильного застосування доктрини пропорційності як універсального юридичного фільтра.

Правовий контекст: механізми дерогації та стандарти ЄСПЛ. Правовим інструментом, що інституціоналізує можливість тимчасового відступу держав-учасниць від конвенційних зобов'язань (було: своїх конвенційних зобов'язань), є стаття 15 ЄКПЛ – положення про дерогацію, яке легітимізує status expectionis. У юридичній доктрині дерогація чітко кваліфікується як механізм extrema ratio – акт крайньої необхідності, що має на меті відновлення, а не заміщення ординарного правового режиму. Це концептуально відрізняє дерогацію (тимчасове призупинення прав) від правових обмежень, які є допустимим втручанням у права у звичайний час [18].

Легітимність використання положення про дерогацію суворо підпорядкована кумулятивним субстантивним умовам, що слугують механізмом лімітування дискреційних повноважень держави. Ключовим критерієм є екзистенційна загроза: необхідна наявність «війни або іншої надзвичайної ситуації в державі, що загрожує життю нації». Це вимагає доведення факту загрози незалежності, територіальній цілісності або існуванню державного організму.

По-друге, застосовується принцип суворості необхідності (strict necessity): вжиті заходи повинні бути «суворо необхідними, спричиненими гостротою становища». Цей імперативний критерій слугує головним правовим фільтром, оскільки лімітує широку сферу розсуду національних виконавчих органів, вимагаючи, щоб обмежувальні заходи не виходили за межі об'єктивно необхідного для нейтралізації кризи. Обмеження таких дерогабельних прав, як свобода вираження поглядів (ст. 10 ЄКПЛ), в інтересах національної безпеки під час кризи вимагає від держави доведення того, що обмеження суворо необхідні, не порушуючи при цьому суті права [34].

По-третє, дерогація повинна відповідати принципу відповідності міжнародному праву, що означає: відступ не може суперечити іншим міжнародно-правовим зобов'язанням держави, включаючи норми jus cogens та міжнародного гуманітарного права. У контексті забезпечення національної та міжнародної безпеки в «Епоху Небезпеки» дерогаційні заходи (ст. 15 ЄКПЛ) повинні відповідати принципу міжнародної сумісності, гарантуючи, що обмеження не суперечать іншим міжнародно-правовим зобов'язанням, включаючи норми міжнародного гуманітарного права, оскільки порушення є самостійною підставою для визнання відступу неправомірним [36].

Стаття 15 Європейської конвенції з прав людини встановлює абсолютне ядро невідчужуваних прав,

відступ від яких заборонений за жодних обставин, навіть під час надзвичайної ситуації, що виступає юридичною маніфестацією кантівського імперативу гідності. Це невід'ємне ядро включає заборону катувань та нелюдського поводження (стаття 3), абсолютний характер якої підтверджений у ключових справах ЄСПЛ, таких як *Ireland v. the United Kingdom* (1978) [19] та *Aksoy v. Turkey* (1996) [4], де Суд рішуче відхилив можливість дерогації, незважаючи на загрози національній безпеці або застосування відступу за статтею 15. Додатково, до абсолютного ядра належать заборона рабства (ст. 4 § 1) та заборона покарання без закону (ст. 7). Право на життя (ст. 2) також захищене від дерогації, проте воно містить єдиний специфічний виняток, що стосується смерті, яка настала виключно внаслідок законних актів війни, при цьому застосування цього винятку суворо обмежене вимогами міжнародного гуманітарного права.

Положення про дерогацію, інкорпороване у статтю 15 ЄКПЛ, було активоване щонайменше шістнадцятьма державами-учасниками, підтверджуючи його функціональність як ключового механізму кризового реагування. Цей кумулятивний показник охоплює держави, що використовували дерогацію у відповідь на внутрішні конфлікти та тероризм (Ірландія, Туреччина), а також численну групу країн, які застосували його у контексті глобальної пандемії COVID-19 (10 держав у 2020 році). Аналіз еволюції загроз демонструє перехід від внутрішніх політичних криз (військовий переворот у Греції, 1967) та тривалого тероризму (Північна Ірландія) до збройної агресії (Україна, 2015/2022) та транснаціональних загроз громадському здоров'ю.

Юридичні підстави для активації статті 15 ЄКПЛ завжди корелювали з критерієм «публічної надзвичайної ситуації, що загрожує життю нації», проте їхній зміст сформував різноманітну практику ЄСПЛ, де дерогація застосовувалася для відступу від гарантій статті 5 (права на свободу) у випадках тероризму, як-от діяльність ІРА, та тривалих конфліктів. Критичний прецедент склався після військового перевороту у Греції (1967), коли Європейська Комісія визнала дерогацію неправомірною по суті, оскільки надзвичайна ситуація виникла через порушення демократичних принципів. На противагу цьому, спроба військового перевороту в Туреччині (2016) була визнана екзистенційною загрозою, тому подальша юриспруденція сфокусувалася на оцінці «суворої необхідності» застосованих заходів [6; 30].

Дерогація України (2015/2022) є найрелевантнішим прикладом застосування статті 15 в умовах міжнародного збройного конфлікту. Розширена дерогація 2022 року охоплює права, необхідні для тотальної державної мобілізації, зокрема ст. 4 § 3 ЄКПЛ (примусова праця) та ст. 1 Протоколу № 1 Конвенції (захист власності). Обсяг цих обмежень вимагає оцінки «суворої необхідності» ЄСПЛ, з урахуванням того, що національна правова система функціонує відповідно до міжнародного гуманітарного права. Водночас, глобальна пандемія COVID-19 підтвердила, що системна загроза громадському здоров'ю відповідає критерію «загрози життю нації», а обмеження, впроваджені 10 державами, переважно стосувалися свободи пересування та права на свободу й безпеку.

Застосування інституту дерогації (відступу від зобов'язань), передбаченого статтею 15 ЄКПЛ, у контексті реагування держав-учасниць на терористичну загрозу, становить критичний предмет науково-юридичного аналізу. Приклади, де держава-учасниця ЄКПЛ легітимізувала обмеження дерогабельних прав у умовах тероризму, слугують ключовою ілюстрацією ефективності механізму контролю ЄСПЛ. Механізм ЄСПЛ спрямований на перевірку пропорційності, суворості необхідності та тривалості запроваджених надзвичайних заходів. Аналіз відповідної судової практики є необхідним для експлікації меж дискреційних повноважень національних органів та юридичного фільтру суворості необхідності у демократичному суспільстві.

Першим прецедентом, де ЄСПЛ підтвердив легітимність акту дерогації, стала справа *Lawless v. Ireland* (no. 3) (1961) [22]. У ній Суд конфірмував легітимність дерогації Ірландії, запровадженої через терористичне насильство, пов'язане з ІРА, що дозволяло затримання без суду (*detention without trial*). Аналіз обставин засвідчив, що заявник, підозрюваний у приналежності до ІРА, стверджував про позасудове затримання протягом липня–грудня 1957 року, що оскаржувалося як порушення статті 5 (право на свободу) та статті 6 (право на справедливий судовий розгляд) ЄКПЛ. Правовою основою слугувала дерогація, офіційно застосована у липні 1957 року, про яку Генеральному секретарю Ради Європи повідомлено 20 липня 1957 року, із посиланням на *Offences Against the State (Amendment) Act 1940* р. [24] як відповідний внутрішній документ. За результатами розгляду Висновки ЄСПЛ підтвердили легітимність дерогації.

Наступним важливим етапом стала справа *Brannigan and McBride v. the United Kingdom* (1993) [8], яка стосувалася повноважень затримання без суду в Північній Ірландії. Аналіз обставин полягав у затриманні заявників на термін до 7 днів згідно з чинними положеннями в умовах конфлікту, що викликало скаргу на порушення статті 5 § 3 (право на негайне доставлення до суду). Правовою основою дерогації стало офіційне застосування Великою Британією статті 15 23 грудня 1988 року, із посиланням на *Part II of the Prevention of Terrorism (Temporary Provisions) Act 1989* [25], що було здійснено після встановлення порушення в попередній справі *Brogan and Others v. UK* [9]. Повідомлення про дерогацію подано 20 лютого 1989 року відповідно до статті 15 § 3. Висновки ЄСПЛ підтвердили легітимність дерогації, але підкреслили необхідність дотримання процедурних гарантій та наявності незалежного судового перегляду.

Проте практика ЄСПЛ демонструє, що дерогація не є абсолютним імунітетом від конвенційного нагляду. У справі *A. and Others v. the United Kingdom* (2009) [1], що стосувалася затримання іноземних громадян, підозрюваних у міжнародному тероризмі після 11 вересня 2001 року, аналіз обставин встановив, що британський уряд запровадив розширені повноваження для безстрокового затримання деяких іноземних громадян, які становили терористичну загрозу, оскільки їх не можна було депортувати через ризик жорстокого поводження. Це зачіпало статтю 5 § 1 ЄКПЛ (право на свободу) [35]. Правова основа дерогації полягала в офіційному застосуванні Великою Британією

статті 15 18 грудня 2001 року, посилаючись на Part 4 of the Anti-Terrorism, Crime and Security Act 2001 [5], що дозволяв затримання іноземних громадян, сертифікованих як «підозрювані міжнародні терористи». Висновки ЄСПЛ були принциповими: Суд констатував, що режим дискримінаційного затримання (спрямований виключно на іноземців) був несумісним із Конвенцією, порушуючи принцип недискримінації (стаття 14 ЄКПЛ), демонструючи, що надзвичайні заходи повинні відповідати *jus cogens* принципам навіть в умовах дерогації [35].

На процедурному рівні невід'ємною вимогою є повне інформування Генерального Секретаря Ради Європи щодо вжитих заходів та причин дерогації. Цей обов'язок критично важливий для європейського нагляду, запобігаючи довільному звуженню прав та забезпечуючи, що навіть у *status exceptionis* держава діє в рамках принципу верховенства права (*rule of law*) [35]. Історичні прецеденти, включаючи світові війни та епідемії, демонструють постійну тенденцію виконавчої влади до розширення контролю та придушення громадянських свобод, підкреслюючи, що ці права часто не відновлюються повністю після завершення криз. Тому судовий контроль за обсягом, змістом і тривалістю обмежень залишається критично важливим.

Доктрина необхідності та пропорційності як фільтри контролю. Принципи необхідності та пропорційності є аксіоматичними універсальними юридичними фільтрами, що функціонують як ключові регулятивні інструменти для оцінки правомірності будь-якого державного втручання, особливо в умовах дерогації, дозволяючи ЄСПЛ та національним судам здійснювати ефективний контроль над виконавчою владою. Ці принципи настільки фундаментальні, що німецька правова доктрина часто іменує принцип пропорційності «коштовністю» правової науки, що слугує рамковою основою для вирішення спорів щодо прав людини у світі.

Принцип необхідності вимагає від держави доведення, що застосовані обмеження є реально невідкладними та що поставленої легітимної мети (наприклад, захисту національної безпеки або громадського здоров'я) неможливо досягти менш обтяжливими для індивідуальних прав засобами. У контексті кризових ситуацій, як-от пандемії, цей принцип вимагає, щоб обмеження свободи, такі як карантин чи локдауни, ґрунтувалися на адекватних та належних наукових доказах.

Принцип пропорційності передбачає триступеневий тест (придатність, необхідність у вузькому сенсі та пропорційність), наполягаючи, що характер, масштаб і тривалість обмеження повинні відповідати тяжкості загрози та переслідуваній легітимній цілі. Обмеження мають бути неарбітрарними та недискримінаційними. У сфері надзвичайних заходів ключовим аспектом є пропорційність тривалості (*temporal proportionality*), яка є єдиним ефективним юридичним інструментом протидії тенденції до нормалізації винятку, коли тимчасові заходи ризикують стати постійними режимами контролю [27].

Ці принципи є критично важливими для української правової доктрини в умовах воєнного стану. Українські дослідники підкреслюють, що вони є єдиним механізмом забезпечення балансу між колективною безпекою та індивідуальною свободою, а також запобігання зловживанням і тривалому звуженню прав після закінчення конфлікту.

Пандемія COVID-19: контроль, спостереження та біобезпека. Пандемія COVID-19 (2020–2022) стала класичним прикладом реалізації біополітичного контролю, де «найвищий закон» захисту життя нації втілювався через заходи громадського здоров'я. Державні відповіді використовували той самий юридичний інструментарій (необхідність/пропорційність), що застосовується під час війни, що свідчить про уніфікацію державних стратегій управління ризиками та населенням, незалежно від того, чи джерелом загрози є вірус, чи ворог.

Уряди по всьому світу впровадили надзвичайні заходи, що обмежували індивідуальні свободи, включаючи свободу пересування (локдауни, як у Китаї, Індії чи Франції) та право на приватність через великомасштабне електронне стеження. Обґрунтуванням цих обмежень була необхідність захисту колективного здоров'я, що корелюється з позитивними зобов'язаннями держави за статтею 2 ЄКПЛ.

У США, де штати мають первинну владу контролювати поширення небезпечних хвороб, багато судів тимчасово призупиняли звичайні стандарти судового розгляду, замінюючи їх стандартом «простой раціональності» замість суворого або проміжного контролю (*strict or intermediate scrutiny*). Це демонструє, як надзвичайні заходи, спрямовані на захист життя від однієї загрози, можуть впливати на інші позитивні зобов'язання держави щодо життя та здоров'я, наприклад, через призупинення програм скринінгу раку.

Проте міжнародне право вимагало, щоб навіть під час пандемії обмеження були необхідними (підтверджені епідеміологічними доказами), пропорційними (відповідали загрозі та були обмежені в часі) та недискримінаційними. Інструменти стеження, що використовувалися деякими державами (наприклад, Ізраїлем або Південною Кореєю), які розширювали національні механізми безпеки або розкривали деталі інфікованих осіб, повинні були бути тимчасовими та пропорційними, оскільки розширення таких технологій загострює напругу між індивідуальними правами та колективними інтересами [31; 32].

Пандемія також наочно продемонструвала взаємозалежність прав. Обмеження свободи пересування та закриття робочих місць і шкіл мали значні наслідки для соціальних та економічних прав, підкреслюючи, що всі права є універсальними та взаємозалежними.

Українська модель дерогації. Після повномасштабного вторгнення у лютому 2022 року Україна офіційно повідомила Генерального Секретаря Ради Європи про запровадження воєнного стану та дерогацію від зобов'язань за статтею 15 ЄКПЛ. Ці повідомлення регулярно оновлювалися, відображаючи тривалість кризи.

Фактичний аналіз обмежень в Україні показує, що держава, керуючись пріоритетом виживання, істотно обмежила права громадян. Ці обмеження охоплюють заборону виборів та референдумів, обмеження свободи пересування та, зокрема, свободи совісті через переслідування свідомих відмовників від військової служби.

Конституційний Суд продовжував розгляд питання, чи дозволено обмежувати конституційне право на свідому відмову від військової служби під час воєнного стану.

У квітні 2024 року Україна офіційно повідомила Раду Європи, що зменшує обсяг дерогацій, відмовляючись від обмежень, які стосувалися низки статей, включаючи свободу думки, совісті та релігії, а також примусової праці [23]. Юридичний аналіз, проведений, зокрема, Венеціанською комісією, підкреслює, що стаття 15 ЄКПЛ не виключає дерогації статті 9. Однак, навіть при застосуванні дерогації, українська влада зобов'язана довести, що відмова заявника від служби в армії (навіть за умови готовності до альтернативної цивільної служби) створює непропорційну шкоду зусиллям нації щодо захисту. Зменшення обсягу дерогацій у 2024 році розглядається як позитивний крок, що свідчить про прагнення держави дотримуватися принципу *strict necessity* (суворої необхідності).

У воєнний час цінність життя стає найвищим законом через пріоритет колективного виживання над окремими свободами (рух, праця, вибори). Це практичне застосування гегелівської логіки: держава, яка бореться за своє існування, виправдовує обмежувальні заходи своєю вищою раціональністю. Однак, щоб уникнути деспотизму, підхід вимагає неухильного дотримання кантівської вимоги пропорційності. Внутрішній правовий аналіз, проведений українськими науковцями, підтверджує критичну необхідність ефективного контролю та прозорості дій влади, щоб обмеження під час війни не стали постійною політичною практикою.

Прогалини та складнощі у застосуванні статті 15 ЄКПЛ, що регулює дерогацію, становлять значні науково-правові виклики та концептуальні проблеми. Ці питання зосереджені у ключових сферах, що вимагають поглибленого доктринального аналізу та уніфікації судової практики.

По-перше, прогалини, пов'язані з екстериторіальним застосуванням та військовими операціями. Однією з найбільших невирішених проблем залишається застосування статті 15 під час військових операцій за межами національної території (екстериторіальна дерогація). Дотепер жодна держава не заявляла про дерогацію від міжнародного договору з прав людини щодо дій своїх збройних сил за кордоном [14]. Існує суттєва складність у концептуалізації закордонних збройних конфліктів як таких, що «загрожують життю нації» самої держави, яка здійснює дерогацію. Наприклад, важко стверджувати, що закордонна операція загрожує життю нації, коли держава добровільно бере участь у миротворчій місії, з якої може вийти.

По-друге, концепція «презумптивної» дерогації є ключовою проблемою. Дeroгація за статтею 15 повинна бути обґрунтована конкретними обставинами закордонного військового залучення, а не просто «презумуватися». Корисність дерогації від права на свободу (ст. 5) під час міжнародного збройного конфлікту є сумнівною, оскільки ЄСПЛ уже тлумачить статтю 5 узгоджено з міжнародним гуманітарним правом, застосовуючи доктрину *lex specialis* (як у справі *Hassan v. UK* [17]), навіть якщо дерогація відсутня.

Якщо держави відмовляться від сталої практики «не-дерогації» під час міжнародних збройних конфліктів, існує ризик, що ЄСПЛ стане менш сприятливим до аргументів, заснованих на характері МПП як *lex specialis*, що може стримати подальшу інтеграцію вимог прав людини та законів війни.

По-третє, існують прогалини, пов'язані з тлумаченням ключових елементів ст. 15. У судовій практиці ЄСПЛ немає чітких вказівок щодо тлумачення терміну «війна» у статті 15. Цей термін є архаїчним у міжнародному праві, де зазвичай використовуються терміни «міжнародний» або «неміжнародний збройний конфлікт». Не існує судової практики щодо тлумачення поняття «нація» у ст. 15. Будь-яка інтерпретація, що розуміє «націю» як спільноту, в якій відбувається конфлікт (а не як державу, що здійснює дерогацію), буде важко сумісною з принципами, встановленими у справах *Lawless* та *The Greek Cases*, які вимагають загрози «організованому життю спільноти, з якої складається держава».

По-четверте, виклики, пов'язані з сучасними кризами (тривалість та взаємозв'язок). Багато сучасних криз, на які посилаються держави (наприклад, тероризм, глобальна пандемія), можуть бути описані як довготривалі або перманентні [11]. Це створює ризик «подовження призупинень прав людини», оскільки держави можуть намагатися нормалізувати надзвичайний стан. Сучасні кризи, такі як пандемії (наприклад, COVID-19, під час якої 10 держав-членів РЄ заявили про дерогацію) або міграція, є взаємопов'язаними та глобалізованими, що ускладнює прогнозування.

У випадках тривалого надзвичайного стану критерій «суворої необхідності» повинен застосовуватися суворіше, оскільки загроза, хоч і продовжує існувати, може знижуватися в інтенсивності [14].

Навіть якщо дерогація є необхідною, вона може бути визнана неправомірною, якщо заходи суперечать міжнародно-правовим зобов'язанням. Це стало вирішальною підставою для визнання дерогації недійсною у новітній практиці (наприклад, у справі *Aydin Sefa Akay v. Türkiye*, де було порушено дипломатичний імунітет) [7].

По-п'яте, процедурні недоліки (своєчасність повідомлення), хоча ст. 15 § 3 вимагає «повного інформування» Генерального секретаря, відсутність чіткого визначення «без невинуватленої затримки» створює прогалину. Історична практика свідчить, що тримісячний період був визнаний занадто довгим (справа *Greece v. the United Kingdom*) [12].

Таким чином, ключові прогалини охоплюють відсутність доктринальної ясності щодо термінології та екстериторіальності, а також системні ризики нормалізації надзвичайного стану у сучасних довготривалих кризах.

Механізм відступу за ст. 15 ЄКПЛ балансує право держави на самозахист і збереження фундаментальних прав в умовах загроз.

На підставі аналізу механізму дерогації та судової практики ЄСПЛ, можна сформулювати наступні основні гіпотези:

Гіпотеза 1: Цінність життя та заборона катувань становлять абсолютне ядро прав, яке не підлягає дерогації навіть за умови «загрози життю нації». Умова абсолютної заборони відступу (дерогації) від певних прав людини, закріплена у ст. 15 § 2 ЄКПЛ, підтверджує непорушне ядро фундаментальних цінностей [16; 15]. Держава не може відступати від заборони катувань та нелюдського поводження, оскільки це право є фундаментальною цінністю демократичного суспільства. Дерогація також заборонена щодо права на життя, крім смерті внаслідок правомірних воєнних дій. До невідступних прав також належать заборона рабства та принцип незворотності закону.

Гіпотеза 2: Легітимність обмежувальних заходів залежить від дотримання найвищого стандарту «суворої необхідності» та постійного європейського нагляду за пропорційністю. Дерогаційні заходи є правомірними, лише якщо вони вжиті «лише тією мірою, якою цього вимагає гострота становища». Ця вимога встановлює найжорсткіший стандарт пропорційності у системі Конвенції, більш вимогливий, ніж тест «необхідний у демократичному суспільстві». Хоча державам надається широка межа розсуду (*wide margin of appreciation*), ЄСПЛ залишає за собою право нагляду (*European supervision*) за тим, чи не вийшла держава за межі «суворо необхідного». Обмеження не повинні порушувати суть права, що підлягає дерогації, і підлягають постійному перегляду, що є невід’ємним елементом пропорційності [11].

Гіпотеза 3: Несумісність дерогаційних заходів з іншими міжнародними зобов’язаннями держави є самостійною підставою для визнання відступу неправомірним. Стаття 15 § 1 вимагає, щоб заходи, що обмежують права, «не суперечили їй іншим зобов’язанням з міжнародного права». Ця умова є вирішальною. ЄСПЛ може розглядати це питання з власної ініціативи. Судова практика підтверджує, що порушення зобов’язань, що випливають із загального міжнародного права (наприклад, дипломатичного імунітету міжнародного судді), є достатньою підставою для висновку, що посилення на дерогацію є неправомірним. У контексті збройних конфліктів, навіть за відсутності формальної дерогації, ЄСПЛ тлумачить Конвенцію відповідно до МПТ як *lex specialis*, узгоджуючи заходи з нормами законів війни [15].

Висновки. Цінність життя в «Епоху Небезпеки» справді виступає *summa lex* (найвищим законом), проте її філософське обґрунтування є діалектичним. Кантівська гідність встановлює абсолютні межі, визначаючи людину як безумовну «мету сама по собі», гегелівська логіка про пріоритет держави дозволяє легітимізувати обмеження в ім'я колективного виживання та захисту «життя нації». Умова абсолютної заборони відступу від певних прав підтверджує існування непорушного ядра фундаментальних цінностей. До цього ядра безумовно належить заборона катувань та нелюдського поводження (ст. 3), абсолютний *jus cogens* ліміт. Право на життя (ст. 2) має специфічний виняток, що стосується смерті, яка настала внаслідок законних актів війни.

Головний виклик сучасності полягає в екзистенційному ризику перетворення тимчасового надзвичайного стану (*status exceptionis*) на постійну правову норму. Емпірична верифікація охоплює аналіз дерогації у контексті збройних конфліктів, зокрема України 2015–2022. Дерогація України є найрелевантнішим прикладом застосування ст. 15 в умовах збройного конфлікту. Розширена дерогація 2022 року була винятково широкою, охоплюючи права, необхідні для тотальної мобілізації, ст. 4 § 3 (примусова праця) та ст. 1 Протоколу № 1 (захист власності). Легітимність обмежувальних заходів залежить від дотримання найвищого стандарту «суворої необхідності», найжорсткішого стандарту пропорційності Конвенції. Зменшення дерогацій у 2024 році розглядається як позитивний крок, що свідчить про прагнення держави дотримуватися принципу суворой необхідності.

Дерогаційні заходи не повинні суперечити іншим зобов’язанням з міжнародного права, включаючи норми міжнародного гуманітарного права. Ця умова вирішальна і може самостійно слугувати підставою для визнання відступу неправомірним. Міжнародний та внутрішній судовий контроль є єдиним засобом забезпечення того, що посилення на «найвищий закон» життя не перетворюється на виправдання деспотизму. Судові органи повинні здійснювати автономний, суворий та часово-пропорційний контроль за діями виконавчої влади. Українські дослідники підкреслюють критичну необхідність ефективних механізмів контролю та прозорості дій влади. Держава повинна забезпечити ефективні судові механізми оскарження рішень та гарантувати своєчасне відновлення повного обсягу прав і свобод після завершення воєнного стану.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. A. AND OTHERS v. THE UNITED KINGDOM (2009). European Court of Human Rights [GC]. Application No. 3455/05. Judgment of 19 February 2009. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22%3A%22002-1647%22%7D>.
2. Agamben G. Homo Sacer: Il potere sovrano e la nuda vita. Torino: Giulio Einaudi editore S.p.A., 1995. 248 p.
3. Agamben G. Stato di Eccezione. Torino: Bollati Boringhieri editore S.p.A., 2003. 110 p.
4. Aksoy v. Turkey, ECHR, Judgment of 18 December 1996, Application no. 21987/93. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/fre#%7B%22itemid%22%3A%22001-58003%22%7D>
5. Anti-Terrorism, Crime and Security Act 2001 (2001). United Kingdom. Part 4. London: Parliament of the United Kingdom. URL: <https://shorturl.at/BMCtC>.
6. Ates D. The State of Exception: An insight into its theoretical background. Global Campus Human Rights Journal. 2023. Vol. 7. P. 114–124. URL: https://www.gchrj.net/wp-content/uploads/2024/10/7.-GCHRJ7.1-Dilan-_Ates.pdf
7. Aydin Sefa Akay v. Türkiye (2023). European Court of Human Rights, SECOND SECTION. Application No. 59/17. JUDGMENT. URL: <https://shorturl.at/FtPEo>.
8. Brannigan and McBride v. the United Kingdom, Applications no. 14553/89; 14554/89, Series A no. 258-B, (1993) 15 EHRR 539, Judgment of 25 May 1993. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22%3A%22001-57819%22%7D>

9. Brogan and others v. The United Kingdom (1988). European Court of Human Rights. Applications Nos. 11209/84; 11234/84; 11266/84; 11386/85. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-57819%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-57819%22]})
10. Data – Latest. Explosive Weapons Monitor. 2024. URL: <https://shorturl.at/NApwY>
11. Derogation Powers and Continuing States of Emergency under the ECHR. Max Planck Institute for Comparative Public Law and International Law (CSL). URL: <https://csl.mpg.de/en/projects/derogation-powers-echr>.
12. Government of the Kingdom of Greece against Government of the United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland (1956). European Commission of Human Rights. Application No. 176/56. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-142534%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-142534%22]}).
13. Guide on Article 15 of the European Convention on Human Rights – Derogation in time of emergency. European Court of Human Rights. 2020. 15 p. URL: <https://www.refworld.org/jurisprudence/caselawcomp/echr/2020/en/123517>.
14. Guide on Article 15 of the European Convention on Human Rights: Derogation in time of emergency (2025, 31 August). European Court of Human Rights / Council of Europe. URL: https://ks.echr.coe.int/documents/d/echr-ks/guide_art_15_eng.
15. Guide on Article 2 of the European Convention on Human Rights – Right to life. European Court of Human Rights. 2020. 53 p. URL: <https://surl.li/iwtmnh>.
16. Derogation in time of emergency. European Court of Human Rights. 2021. URL: https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/fs_derogation_eng.
17. Hassan v. The United Kingdom (2014). European Court of Human Rights, GRAND CHAMBER. Application No. 29750/09. URL: <https://surl.li/etymgp>.
18. In the fight against terrorism, does Article 15 of the ECHR constitute an effective limitation to states' power to derogate from - Giurisprudenza penale. URL: <https://surl.li/jackqv>.
19. Ireland v. the United Kingdom, ECHR, Judgment of 18 January 1978, Application no. 5310/71. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57506>.
20. Kaiser S. The biggest risks in 2025: An overview. The Broker News. 2024. URL: <https://www.thebrokernews.ch/the-biggest-risks-in-2025-an-overview/>.
21. Krenc F. The European Convention on Human Rights: pillars, shifts, and challenges. Human Rights Law Review. 2025; 25 (3). URL: <https://academic.oup.com/hrlr/article/doi/10.1093/hrlr/ngaf023/8171703?rss=1>.
22. Lawless v. Ireland (no. 3), ECHR, Judgment of 1 July 1961, Application no. 332/57. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-57518%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-57518%22]}).
23. Notification of Partial Withdrawal of Derogation. Council of Europe. Ref.: JJ9614C; Tr./005-325. URL: <https://rm.coe.int/0900001680af4532>.
24. Offences Against the State (Amendment) Act, 1940, Act No. 2/1940 (Ireland). URL: <https://www.irishstatutebook.ie/eli/1940/act/2/enacted/en/html>.
25. Prevention of Terrorism (Temporary Provisions) Act 1989 (1989). United Kingdom. Part II. London: Parliament of the United Kingdom. URL: <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/1989/4/part/II>.
26. Report of the Secretary-General on the protection of civilians in armed conflict. United Nations (UN). 2025. Doc. S/2025/271. URL: <https://docs.un.org/en/s/2025/271>.
27. Salerno, M. E. (2016). In the fight against terrorism, does Article 15 of the ECHR constitute an effective limitation to states' power to derogate from their human rights obligations?. Giurisprudenza Penale. URL: <https://surl.li/pnegyr>.
28. Schmitt C. Politische Theologie: Vier Kapitel zur Lehre von der Souveränität. München und Leipzig: Duncker & Humblot, 1922. 79 S.
29. Scope and implementation of the principle of universal jurisdiction: Report of the Secretary-General. United Nations (UN). 2025. 19 p. URL: <https://docs.un.org/en/A/80/75>.
30. Terrorism and the ECHR. (2024, February). European Court of Human Rights. Council of Europe. URL: https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/fs_terrorism_eng
31. The Global Risks Report 2025: 20th Edition (2025). World Economic Forum. INSIGHT REPORT. URL: <https://surl.li/eevuoh>.
32. Two centuries of law guide legal approach to modern pandemic (2020, April). American Bar Association (ABA News / Your ABA). URL: <https://surl.li/pjkhnq>.
33. Yachin S. Ye., Kruglova I. V. Human and the State before the Alternative Kantian or Hegelian Idea of Law. Outlines of global transformations: politics, economics, law. 2020; 13 (4): P. 311–323. URL: <https://ideas.repec.org/a/ccs/journal/y2020id676.html>.
34. Тітко Е. В. Правомірне обмеження свободи вираження поглядів в інтересах захисту національної безпеки. Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 18 : Економіка і право. 2012. Вип. 17. С. 162-166. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nchnpu_018_2012_17_27
35. European Convention on Human Rights: International Treaty. Rome, 1950. URL: https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/convention_ENG.
36. Тітко Е. В. Національна та міжнародна безпека в контексті захисту прав людини в умовах сьогодення. Філософські та методологічні проблеми права. 2016. № 2. С. 126-139. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Fmpp_2016_2_12

REFERENCES:

1. A. AND OTHERS v. THE UNITED KINGDOM (2009). European Court of Human Rights [GC]. Application No. 3455/05. Judgment of 19 February 2009. Retrieved from: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22%3A%22002-1647%22%7D>. [in English].
2. Agamben G. Homo Sacer: Il potere sovrano e la nuda vita. Torino: Giulio Einaudi editore S.p.A., 1995. 248 p. [in Italian].
3. Agamben G. Stato di Eccezione. Torino: Bollati Boringhieri editore S.p.A., 2003. 110 p. [in Italian].
4. Aksoy v. Turkey, ECHR, Judgment of 18 December 1996, Application no. 21987/93. Retrieved from: <https://hudoc.echr.coe.int/fre#%7B%22itemid%22%3A%22001-58003%22%7D> [in English].
5. Anti-Terrorism, Crime and Security Act 2001 (2001). United Kingdom. Part 4. London: Parliament of the United Kingdom. Retrieved from: <https://shorturl.at/BMCtC>. [in English].
6. Ates D. The State of Exception: An insight into its theoretical background. Global Campus Human Rights Journal. 2023. Vol. 7. P. 114–124. Retrieved from: https://www.gchrj.net/wp-content/uploads/2024/10/7.-GCHRJ7.1-Dilan_Ates.pdf [in English].
7. Aydin Sefa Akay v. Türkiye (2023). European Court of Human Rights, SECOND SECTION. Application No. 59/17. JUDGMENT. Retrieved from: <https://shorturl.at/FtPEo> [in English].
8. Brannigan and McBride v. the United Kingdom, Applications no. 14553/89; 14554/89, Series A no. 258-B, (1993) 15 EHRR 539, Judgment of 25 May 1993. Retrieved from: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22%3A%22001-57819%22%7D> [in English].
9. Brogan and others v. The United Kingdom (1988). European Court of Human Rights. Applications Nos. 11209/84; 11234/84; 11266/84; 11386/85. Retrieved from: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22%3A%22001-57819%22%7D> [in English].
10. Data-Latest. Explosive Weapons Monitor. 2024. Retrieved from: <https://shorturl.at/NAPwY> [in English].
11. Derogation Powers and Continuing States of Emergency under the ECHR. Max Planck Institute for Comparative Public Law and International Law (CSL). Retrieved from: <https://csl.mpg.de/en/projects/derogation-powers-echr> [in English].
12. Government of the Kingdom of Greece against Government of the United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland (1956). European Commission of Human Rights. Application No. 176/56. Retrieved from: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22%3A%22001-142534%22%7D> [in English].
13. Guide on Article 15 of the European Convention on Human Rights – Derogation in time of emergency. European Court of Human Rights. 2020. 15 p. Retrieved from: <https://www.refworld.org/jurisprudence/caselawcomp/echr/2020/en/123517> [in English].
14. Guide on Article 15 of the European Convention on Human Rights: Derogation in time of emergency (2025, 31 August). European Court of Human Rights / Council of Europe. URL: https://ks.echr.coe.int/documents/d/echr-ks/guide_art_15_eng [in English].
15. Guide on Article 2 of the European Convention on Human Rights – Right to life. European Court of Human Rights. 2020. 53 p. Retrieved from: <https://surl.li/iwtmnh> [in English].
16. Derogation in time of emergency. European Court of Human Rights. 2021. Retrieved from: https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/fs_derogation_eng [in English].
17. Hassan v. The United Kingdom (2014). European Court of Human Rights, GRAND CHAMBER. Application No. 29750/09. Retrieved from: <https://surl.li/etympg> [in English].
18. In the fight against terrorism, does Article 15 of the ECHR constitute an effective limitation to states' power to derogate from - Giurisprudenza penale. Retrieved from: <https://surl.li/jackqv> [in English].
19. Ireland v. the United Kingdom, ECHR, Judgment of 18 January 1978, Application no. 5310/71. Retrieved from: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57506> [in English].
20. Kaiser S. The biggest risks in 2025: An overview. The Broker News. 2024. Retrieved from: <https://www.thebrokernews.ch/the-biggest-risks-in-2025-an-overview/>. [in English].
21. Krenc F. The European Convention on Human Rights: pillars, shifts, and challenges. Human Rights Law Review. 2025; 25 (3). Retrieved from: <https://academic.oup.com/hrlr/article/doi/10.1093/hrlr/ngaf023/8171703?rss=1>. [in English].
22. Lawless v. Ireland (no. 3), ECHR, Judgment of 1 July 1961, Application no. 332/57. Retrieved from: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22%3A%22001-57518%22%7D> [in English].
23. Notification of Partial Withdrawal of Derogation. Council of Europe. Ref.: JJ9614C; Tr./005-325. Retrieved from: <https://rm.coe.int/0900001680af4532>. [in English].
24. Offences Against the State (Amendment) Act, 1940, Act No. 2/1940 (Ireland). Retrieved from: <https://www.irishstatutebook.ie/eli/1940/act/2/enacted/en/html> [in English].
25. Prevention of Terrorism (Temporary Provisions) Act 1989 (1989). United Kingdom. Part II. London: Parliament of the United Kingdom. Retrieved from: <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/1989/4/part/II>. [in English].
26. Report of the Secretary-General on the protection of civilians in armed conflict. United Nations (UN). 2025. Doc. S/2025/271. Retrieved from: <https://docs.un.org/en/s/2025/271>. [in English].

27. Salerno, M. E. (2016). In the fight against terrorism, does Article 15 of the ECHR constitute an effective limitation to states' power to derogate from their human rights obligations?. *Giurisprudenza Penale*. Retrieved from: <https://surl.lt/pnegyr> [in English].
28. Schmitt C. *Politische Theologie: Vier Kapitel zur Lehre von der Souveränität*. München und Leipzig: Duncker & Humblot, 1922. 79 S. [in German].
29. Scope and implementation of the principle of universal jurisdiction: Report of the Secretary-General. United Nations (UN). 2025. 19 p. Retrieved from: <https://docs.un.org/en/A/80/75>. [in English].
30. Terrorism and the ECHR. (2024, February). European Court of Human Rights. Council of Europe. Retrieved from: https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/fs_terrorism_eng [in English].
31. The Global Risks Report 2025: 20th Edition (2025). World Economic Forum. INSIGHT REPORT. Retrieved from: <https://surl.li/eevuoh> [in English].
32. Two centuries of law guide legal approach to modern pandemic (2020, April). American Bar Association (ABA News / Your ABA). Retrieved from: <https://surl.lu/pjkhq> [in English].
33. Yachin S. Ye., Kruglova I. V. Human and the State before the Alternative Kantian or Hegelian Idea of Law. *Outlines of global transformations: politics, economics, law*. 2020; 13 (4): P. 311–323. Retrieved from: <https://ideas.repec.org/a/ccs/journl/y2020id676.html>. [in English].
34. Titko, E. V. (2012). Lawful Restriction of Freedom of Expression in the Interests of Protecting National Security. *Scientific Journal of M. P. Drahomanov NPU*. Series 18: Economics and Law, (17), 162–166. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nchnpu_018_2012_17_27
35. European Convention on Human Rights: International Treaty. Rome, 1950. Retrieved from: https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/convention_ENG
36. Titko, E. (2016). National and International Security in the Context of Human Rights Protection in Contemporary Conditions. *Philosophical and Methodological Problems of Law* (2), 126–139. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Fmpp_2016_2_12

Стаття надійшла до редакції: 6.11.2025

УДК 342.7:305-055.2

DOI: 10.36550/2522-9230-2025-19-187-193

Загрішева Надія Володимирівна,
кандидат юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри права
ВНЗ "Київський університет ринкових відносин"
happylaw@ukr.net
ORCID ID: 0000-0002-3605-8912

КОМПАРАТИВІСЬКИЙ АНАЛІЗ ПОЛІТИЧНИХ ПРАВ ЖІНОК ПРИ ЗДІЙСНЕННІ ПУБЛІЧНОЇ ВЛАДИ У КОНЦЕПТІ НАРОДОВЛАДДЯ

Стаття присвячена дослідженню політичних прав жінок як невід'ємної складової демократичного народовладдя та ефективного управління державою на національному та регіональному рівнях країн Африки. У роботі аналізуються фундаментальні принципи народовладдя, його дві форми - пряма та представницька демократія - та їх зв'язок із забезпеченням політичних прав громадян, що виступають ключовим механізмом участі народу у формуванні, організації та контролі діяльності органів публічної влади. Висвітлено міжнародно-правові стандарти політичних прав жінок, включаючи Загальну декларацію прав людини (1948), Міжнародний пакт про громадянські та політичні права (1966), Конвенцію про політичні права жінок (1952) та Конвенцію про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок (CEDAW, 1979), які гарантують рівний доступ до участі у виборах, державній службі та формуванні політики без дискримінації за ознакою статі.

У статті досліджено практичну реалізацію цих прав через аналіз судової практики, зокрема судові справи, які ілюструють важливість забезпечення рівних політичних можливостей і встановлення позитивних заходів для залучення жінок до виборчого процесу та управління державою. Особлива увага приділена регіональним нормативно-правовим актам Африки: Африканській хартії прав людини і народів (1986), Протоколу Мапуту (2005) та Африканській хартії про демократію, вибори та врядування (ACDEG, 2007/2012), які створюють комплексну систему забезпечення політичних прав та гендерної рівності.

У статті підкреслюється роль позитивних заходів держав у забезпеченні реальної участі жінок у виборах, формуванні політики та управлінні на всіх рівнях, а також значення моніторингу дотримання цих прав через спеціалізовані органи та судові процедури.

Висновки статті свідчать, що правове регулювання політичних прав жінок в Африці формує єдину систему недискримінаційного народовладдя, де забезпечення гендерної рівності стає не лише формальною нормою, а й практичною умовою демократичної легітимності органів влади, сталого розвитку та зміцнення правової держави. Застосування цих норм на практиці дозволяє усунути структурні бар'єри участі жінок у політичному житті, підвищити